

УДК 334.012:351.746.1

Солодовнік О.О., к. е. н., доцент,
професор кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИМ ІНТЕРЕСАМ СТОРІН ППП

Солодовнік О.О. Теоретико-методологічні основи дослідження загроз фінансово-економічним інтересам сторін ППП. Посилення в Україні загроз у фінансово-економічній сфері актуалізує завдання розроблення теоретико-методологічних засад дослідження загроз фінансово-економічним інтересам (ФЕІ) сторін ППП. У рамках проведеного дослідження сформульовано основні ФЕІ сторін ППП в Україні та протиріччя, які є джерелом загроз їх реалізації. Визначено поняття «загроза ФЕІ сторін ППП», запропоновано класифікацію таких загроз. Виокремлено ключові положення методичного забезпечення аналізу, оцінювання та прогнозування загроз ФЕІ сторін ППП.

Ключові слова: безпека, загроза, метод, поняття, публічно-приватне партнерство, фінансово-економічні інтереси.

Солодовник О.А. Теоретико-методологические основы исследования угроз финансово-экономическим интересам сторон ППП. Усиление в Украине угроз в финансово-экономической сфере актуализирует задачу разработки теоретико-методологических основ исследования угроз финансово-экономическим интересам (ФЕИ) сторон ППП. В рамках проведенного исследования сформулированы основные ФЕИ сторон ППП в Украине и противоречия, являющиеся источником угроз их реализации. Определенно понятие «угроза ФЕИ сторон ППП», предложена классификация таких угроз. Выделены ключевые положения методического обеспечения анализа, оценивания и прогнозирования угроз ФЕИ сторон ППП.

Ключевые слова: безопасность, метод, понятие, публично-частное партнерство, угроза, финансово-экономические интересы.

Solodovnik O.A. Research of theoretical and methodological basis of threats to the financial and economic interests of the parties of PPP. Under the conditions of strengthening financial and economic threats in Ukraine the question of development of the theoretical and methodological principles of threats to the financial and economic interests (FEI) of PPP parties has become actual. As part of the study major financial and economic interests of PPP parties in Ukraine and collisions which are the source of threats to their implementation have been determined. The definition «the threats of FEI of PPP parties» has been defined and these threats have been classified. The key principles of methods of analysis, estimation and forecasting threats to FEI of the parties of PPP have been determined.

Keywords: concept, financial and economic interests, method, public-private partnership, security, threat.

Постановка проблеми. Глобальні та національні виклики, що постали перед Україною, вимагають реалізації реформ майже в усіх сферах суспільного життя. У програмних документах, що визначають вектори ініційованих в Україні реформ (Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» і План дій Кабінету Міністрів України на 2016 рік), особливу увагу приділено розвитку публічно-приватного партнерства (ППП) як механізму реалізації нагальних завдань реформування. Натомість прагнення вищого керівництва держави імплемувати у вітчизняну господарську практику, сповнену надзвичайних викликів і загроз, інститут ППП за відсутності адекватних механізмів захисту інтересів його сторін можуть виявитися марними і не мати підтримки з боку бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні дослідження проблематики забезпе-

чення фінансової та економічної безпеки суб'єктів різного рівня ієрархії управління містяться у працях О.І. Барановського, О.Г. Білоруса, І.О. Бланка, З.С. Варналія, Т.Г. Васильціва, В.М. Гейця, О.І. Губаревої, М.М. Єрмошенко, М.О. Кизима, Т.С. Клебанової, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, Т.В. Момот, В.І. Мунтіяна, В.А. Предборського, Л.Г. Шемаєвої та інших вчених. Незважаючи на значну кількість наукових доробків з цієї тематики, недостатньо висвітленими залишаються питання теорії та практики убезпечення від загроз фінансово-економічних інтересів (ФЕІ) держави, територіальної громади та підприємства як сторін ППП.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічного базису дослідження загроз ФЕІ сторін ППП задля вироблення адекватних сучасним умовам захисних механізмів.

Виклад основних результатів. Кожна із сторін ППП має власні ФЕІ, які спонукають її до дій щодо реалізації проектів ППП. Систематизація теоретичних розробок стосовно ідентифікації інтересів України, її регіонів та підприємств у фінансово-економічній сфері [1] й емпіричного матеріалу щодо практики застосування ППП та переваг, яких набувають партнери у такій взаємодії [2], дають змогу визначити ФЕІ сторін ППП в Україні:

– ФЕІ державного партнера у здійсненні ППП:

- 1) скорочення видатків державного/місцевого бюджету на експлуатацію об'єктів державної / комунальної власності;
- 2) зменшення видатків державного / місцевого бюджету на загальнодержавні функції у зв'язку із реорганізацією державних структур / структур органів місцевої влади та місцевого самоврядування, функції яких передаються на виконання приватному сектору;
- 3) підвищення ефективності використання бюджетних коштів;
- 4) збільшення бюджетних надходжень;
- 5) розвиток інфраструктури та підвищення якості й доступності її послуг;
- 6) оптимізація державної фінансової підтримки розвитку галузей економіки та регіонів;
- 7) покращення стану управління активами, що перебувають у державній / комунальній власності;
- 8) залучення інвестицій приватного сектору у будівництво нових і модернізацію наявних об'єктів державної власності;
- 9) збільшення можливостей здійснювати державні інвестиції у пріоритетні програми (проекти);
- 10) забезпечення інноваційного розвитку економіки;
- 11) створення умов справедливої конкуренції на ринках послуг виробничої та соціальної інфраструктури, формування конкурентного ринку ППП;
- 12) перекладання частини ризиків по проекту ППП на приватного партнера;

– ФЕІ приватного партнера у здійсненні ППП:

- 1) створення додаткової вартості підприємства (бізнесу);
- 2) зростання загальної прибутковості підприємства (бізнесу);
- 3) можливість інвестувати кошти у раніше недоступні для приватного сектору сфери економічної діяльності;
- 4) розширення зовнішніх джерел фінансування інвестиційних проектів;
- 5) отримання державних і місцевих гарантій;
- 6) підвищення ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності;
- 7) пільгове оподаткування діяльності щодо здійснення ППП;
- 8) перекладання частини ризиків по проекту на державного партнера.

Така поліваріативність, взаємозалежність, співвідношення пріоритетності ФЕІ державних і приватних партнерів значно ускладнюють ідентифікацію, аналіз, оцінювання та прогнозування загроз їх реалізації, а також, відповідно, процес вироблення ефективних захисних механізмів. У зв'язку із цим виникає потреба у розробленні теоретико-методологічних положень дослідження загроз ФЕІ сторін ППП.

ППП здійснюється з урахуванням умов середовища, параметри якого формуються під впливом різноманітних взаємопов'язаних та взаємообумовле-

них факторів. Кожний з цих факторів по відношенню до можливості реалізації ФЕІ сторін ППП може бути позитивним або (та) негативним. Деструктивна дія конкретного чинника є джерелом загрози, а сукупний вплив таких факторів обумовлює деякий інтегральний рівень загроз.

Поняття загрози є ключовою категорією теорії безпеки і використовується під час визначення безпеки будь-якої системи. Натомість, як зазначає О.І. Барановський, «поняття «загроза» має цілу низку значень. Одні автори ототожнюють його з поняттям «небезпека» або вважають, що різниця між ними настільки незначна, що нею можна знехтувати. Інші ж – протиставляють одне одному» [3, с. 326]. Так, Г.П. Ситник вважає, що загроза – явище, подія, процес, інші чинники, які оцінюються фахівцями як небезпека самозбереженню та прогресивному розвитку соціальної (політичної) системи [4, с. 163]. В.І. Ярочкін і Я.В. Бузанова під загрозою розуміють небезпеку на стадії переходу з можливості у дійсність, висловлений намір або демонстрацію готовності одних суб'єктів нанести шкоду іншим [5, с. 31], а на думку В.А. Предборського, загроза у широкому розумінні – це будь-який намір, можливість здійснити фізичну, моральну чи іншу шкоду суспільним інтересам [6, с. 17]. М.М. Єрмошенко і К.С. Горячева вважають, що загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов [7, с. 40], а Є.Б. Ніколаєв – різноманітні несприятливі чинники розвитку [8].

Відповідно, немає однозначності у визначеннях поняття «загроза» стосовно економічних систем. Одним із перших у вітчизняній економічній науці визначення загроз економічній безпеці держави сформулював В.І. Мунтіян. На його думку, загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, життєзабезпечення нації та окремої особи [9, с. 25]. Згодом цю точку зору підтримав В.А. Предборський [6, с. 18].

На думку авторів [7; 10; 11; 12] під загрозою слід розуміти несприятливі фактори, умови та явища. Так, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов і О.М. Ляшенко під загрозами економічній безпеці держави розуміють фактори, які роблять неможливим або значною мірою ускладнюють процес реалізації національних інтересів, чим створюють небезпеку для життєзабезпечення нації, її соціально-економічної і політичної системи [10, с. 25]. М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, В.С. Пономаренко і Н.Л. Чернова вважають, що загроза економічній безпеці регіону – сукупність умов і факторів, дія яких впливає на функціонування і розвиток економіки регіону [11, с. 85; 12, с. 42]. М.М. Єрмошенко і К.С. Горячева визначають загрозу фінансовій безпеці підприємства як наявне чи потенційно можливе явище або чинник,

що створює небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства [7, с. 135].

Спроба інтегрувати підходи до розуміння форми прояву загрози і як дії, і як факторів та умов зроблена у працях [13–16]. Так, колектив авторів [13, с. 109], посилаючись на В.І. Ярочкіна, визначає загрозу підприємництва як реально або потенційно можливі дії або умови навмисного або випадкового (ненавмисного) порушення режиму функціонування підприємства шляхом нанесення матеріальної (прямої чи непрямой) шкоди, що приводить до фінансових втрат, включаючи втрачену вигоду. В.І. Франчук формулює визначення загрози корпоративній безпеці у такий спосіб: це дія дестабілізуючих природних і (або) суб'єктивних чинників, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією, порушенням законів і норм, які можуть спричинити потенційні або реальні втрати, що здатні викликати небезпеку корпоративної системи [15]. Н.Ю. Подольчак і В.Я. Карковська подібним чином визначають загрози фінансово-економічній безпеці підприємства: дія дестабілізуючих природних і (або) суб'єктивних, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією, порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації [14, с. 13]. М.І. Камлик розглядає загрози економічній безпеці підприємництва і визначає їх як наявність таких потенційних або реальних умов, факторів чи дій фізичних та юридичних осіб, що порушують нормальний фінансово-економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності і здатні заподіяти великої шкоди аж до припинення його діяльності [16, с. 41].

Підсумовуючи аналіз дефініцій загроз економічній, фінансовій та фінансово-економічній безпеці економічних систем різного рівня ієрархії управління зазначимо, що їх автори під загрозою розуміють форму прояву негативного впливу на безпеку економічної системи: макrorівня – дії або фактори; мезорівня – сукупність умов, факторів або дії, умови, або дію чинників; мікрорівня – явище або чинник, або дія чинників, або умови, фактори, дії. Оскільки сторони ППП належать до різних рівнів ієрархії управління, вважаємо, що у визначенні сутності поняття «загрози ФЕІ ППП» має бути застосований інтергований підхід до розуміння форми прояву загроз. По-друге, перешкоди реалізації інтересів є однією із сторін можливих негативних наслідків дії загроз фінансовій, економічній та фінансово-економічній безпеці, а отже, обсяг поняття «загрози ФЕІ» входить до обсягу поняття «загрози ФЕБ» як частина його обсягу, ці поняття знаходяться у відношенні підпорядкування. З огляду на зазначене і на те, що угода про ППП, як і будь-яка інша угода, укладається тільки за умови згоди сторін, під загрозами ФЕІ сторін ППП пропонуємо розуміти дії, умови та фактори, що ускладнюють або унеможливають узгодження та реалізацію ФЕІ партнерів.

Джерелом формування загроз безпеці є різноманітність внутрішніх і зовнішніх суперечностей суспіль-

ного розвитку в країні і на міжнародній арені у різних сферах людської діяльності як процес, що постійно еволюціонує [5, с. 33]. Загрози ФЕІ сторін ППП виникають із суперечностей економічної системи, з-поміж яких виділяють суперечності продуктивних сил, техніко-економічних відносин, відносин власності та господарського механізму, суперечностей між суспільним та індивідуальним інтересом, внаслідок яких виникає інституційний конфлікт суперечностей між ФЕІ партнерів, суперечностей між інтересами ППП та інтересами стейкхолдерів (споживачів, фінансових донорів, робітників та профспілок, конкурентів, контрагентів, громадських організацій, політиків, засобів масової інформації). У теоретичному плані суперечності є глибинними економічними відносинами, тоді як загрози виступають поверхневими проявами суперечностей і вже діють в економічному житті у вигляді негативних чинників, явищ (системної сукупності чинників) [7, с. 26].

Задля побудови ефективної системи безпеки та обрання адекватної методології запобігання та нейтралізації загроз ФЕІ сторін ППП виняткове значення має процедура ідентифікації (розпізнавання) загроз, характеру їх прояву і джерел. Усвідомлення цього обумовлює необхідність класифікації загроз ФЕІ сторін ППП за ознаками, які є спільними як для загроз інтересам державного партнера, так і для загроз інтересам приватного партнера, а також за ознаками, які впливають із специфіки їх партнерської взаємодії.

Розгляд представлених у літературі підходів до класифікації загроз ФЕІ держави, регіону і підприємства, представлених у роботах [5; 6; 7; 9; 11; 12; 13; 14; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23], дав змогу виокремити такі спільні класифікаційні ознаки, як місце виникнення (внутрішні і зовнішні загрози); тривалість дії (постійні і тимчасові – довгострокові, середньострокові, короткострокові загрози); можливість прогнозування (прогнозовані і непрогнозовані загрози); можливість здійснення (реальні й потенційні загрози; малоімовірні та високоімовірні загрози); ставлення до загроз (об'єктивні та суб'єктивні загрози).

Як конкретна форма виразу окремих протиріч кожна загроза ФЕІ сторін ППП має предметний характер і може бути охарактеризована й описана за допомогою певних показників. Показник – виражена числом характеристика певної властивості економічного об'єкта, процесу або рішення [9, с. 36]. Для отримання об'єктивної якісно-кількісної характеристики та оцінки загрози ФЕІ сторін ППП формується система показників (кількісних та якісних, макроекономічних, зведених та індивідуальних), які дають змогу описати розвиток ситуації в певній сфері.

Важливе значення для своєчасного і адекватного реагування на загрозу ФЕІ сторін ППП мають спостереження та прогнозування загроз, що здійснюються за допомогою індикаторів. Індикатор – елемент,

що відображає хід процесу або стан об'єкта спостереження, його якісні і кількісні характеристики [21, с. 32]. Наближення індикаторів до гранично допустимої норми (порогового значення) сигналізує про наближення критичного стану узгодження та реалізації ФЕІ сторін ППП, а їх перевищення – про перехід ППП у зону конфлікту інтересів і втрату спроможності до динамічного розвитку. Порогові значення індикаторів мають визначатися з урахуванням особливостей окремих етапів і процедур здійснення ППП.

У загальному випадку аналіз загроз ФЕІ сторін ППП передбачає виокремлення множини загроз та виявлення їх джерел, оцінювання ймовірності настання та прогнозування тенденцій їх розвитку, визначення рівня загрози та розміру можливих збитків від її реалізації, ранжування загроз та визначення їх взаємозв'язку тощо. У процесі аналізу загроз ФЕІ сторін ППП здійснюється їх комплексне оцінювання, що передбачає всебічне відображення ознак за допомогою кількісних та якісних показників, поєднання кількісних та якісних методів оцінювання.

Якісна оцінка загроз ФЕІ сторін ППП отримується на основі порівняння реальних подій, явищ, процесів, які не завжди можуть бути виражені у кількісній формі, але значною мірою впливають на реалізацію інтересів партнерів, із описом ситуацій, які можуть мати місце. Кількісна оцінка загроз ґрунтується на аналізі помітно меншої кількості показників, що обумовлено застосуванням суворого математичного апарату, але вона дає змогу підвищити обґрунтованість пропозицій щодо захисту ФЕІ сторін ППП.

З метою виявлення й оцінювання загроз ФЕБ підприємства широко застосовуються такі методи аналізу, як SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз. SWOT-аналіз полягає у дослідженні характеру сильних і слабких сторін підприємства, а також позитивного або негативного впливу окремих зовнішніх (екзогенних) факторів на умови його функціонування у наступному періоді [20, с. 205]. Методика SWOT-аналізу дає змогу ідентифіковані загрози для кожного із чинників зовнішнього середовища ранжувати за ймовірністю реалізації загрози та можливими наслідками реалізації загрози [15, с. 153]. SNW-аналіз зосереджує увагу тільки на факторах макrorівня, а SNW-аналіз – на факторах внутрішнього середовища підприємства. У публікаціях останніх років дедалі частіше пропонується застосовувати SWOT-аналіз для виявлення загроз економічній безпеці держави, регіону.

У процесі спостереження стан загроз ФЕБ у динаміці оцінюється, звичайно, шляхом зіставлення темпів зростання показників та шляхом порівняння фактичних значень показників з пороговими значеннями. Для кількісної оцінки загроз також широко застосовуються такі методи [3; 4; 9; 12; 13]: експертної оцінки, аналізу й обробки сценаріїв, багатомірного статистичного аналізу, кластерного аналізу, методи таксономії, теоретично-ігрові методи тощо. З-поміж методів прогнозування на практиці найчастіше застосовується метод виявлення тренду (тобто побудова регресійної моделі) [12, с. 103]. Основою для оцінки загроз і втрат від їх впливу є критерії економічної безпеки [9, с. 35].

Постійне спостереження за показниками (індикаторами), визначення відхилень їх фактичних значень від порогових та прогнозних значень, аналіз та прогнозування складають зміст моніторингу загроз ФЕІ сторін ППП. За його результатами діагностуються загрози і розробляються заходи щодо їх попередження.

Висновки. Таким чином, у рамках проведеного дослідження встановлено, що постановка питання про розроблення теоретико-методологічних засад дослідження загроз ФЕІ сторін ППП в Україні сьогодні набуває надзвичайної актуальності з огляду на посилення загроз у фінансово-економічній сфері та важливість створення необхідних умов розвитку ППП як механізму реалізації ініційованих реформ. На основі аналізу, узагальнення та систематизації теоретичних напрацювань вітчизняних вчених щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіонів, підприємств, а також практики реалізації ППП сформульовано основні ФЕІ державного і приватного партнерів в Україні; запропоновано дефініцію загроз ФЕІ сторін ППП та їх класифікацію за ознаками, спільними для суб'єктів всіх рівнів ієрархії управління; виокремлено методи аналізу, оцінювання та прогнозування загроз, які набули найбільшого визнання в теорії та практиці забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, регіону, підприємства і можуть бути застосовані для оцінки загроз ФЕІ сторін ППП. Отримані результати є теоретико-методологічним базисом розробки механізмів захисту ФЕІ сторін ППП, адекватних сучасному стану фінансово-економічної сфери країни. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є ідентифікація загроз ФЕІ сторін ППП в Україні та моделювання динаміки їх стану.

Список літератури:

1. Солодовнік О.О. Теоретико-методологічні основи формування системи фінансово-економічних інтересів сторін ППП / О.О. Солодовнік // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2016. – № 16. – С. 52–56.
2. Солодовнік О.О. Інтереси та переваги сторін державно-приватного партнерства / О.О. Солодовнік // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 38–42.
3. Барановський О.І. Філософія безпеки: [монографія]: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014–. – Т. 1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. – 2014. – 831 с.

4. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): [підручник] / Г.П. Ситник. – К.: НАДУ, 2012. – 544 с.
5. Ярочкин В.И. Теория безопасности / В.И. Ярочкин, Я.В. Бузанова. – М.: Академический проект: Фонд «Мир», 2005. – 176 с.
6. Предборський В.А. Економічна безпека держави: [монографія] / В.А. Предборський – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
7. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: [наук. моногр.] / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
8. Ніколаєв С.Б. Інтерпретація інтересів і загроз у концепції економічної безпеки / С.Б. Ніколаєв // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 34–46.
9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: [монографія] / В.І. Мунтіян. – К.: Видавництво КВІЦ, 1999. – 462 с.
10. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / [Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко]. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
11. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.]: [монографія]. – Х.: ВД: «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
12. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: [монография] / [В.С. Пономаренко, Т.С. Клебанова, Н.Л. Чернова]. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2004. – 144 с.
13. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / [В.С. Гусев, В.А. Демин, Б.И. Кузин и др.]. – СПб.: Питер, 2004. – 288 с.
14. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки: [навч. посібник] / Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.
15. Франчук В.І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження / В.І. Франчук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 148–154.
16. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: [навчальний посібник] / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
17. Губарева І.О. Формування економічної безпеки України: [монографія] / І.О. Губарева – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – 443 с.
18. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / [Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич, В.В. Каркавчук]. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
19. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія]. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
20. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга; Ника-Центр, 2004. – 784 с.
21. Барановський О.І. Фінансова безпека: [монографія] / О.І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
22. Картузов Є.П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств / Є.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 115–124.
23. Фінансова безпека підприємства: методичні засади управління / [А.М. Штангрет, Я.В. Котляревський, О.В. Мельников] // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 56–65.